

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਹੁਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ, ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਣ ਲਈ ਚੁਣਿਆ।

ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਪੰਚਮੀ (੬ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧, ਮੁਤਾਬਕ ੩ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪ ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ।

ਆਪ ਦੇ ਦੇਹ ਤਿਆਗਣ 'ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨ-ਕੰਵਲਾਂ ਦੇ ਭੌਰੇ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਚਿਖਾ ਵਿੱਚ ਪੈਣਾ ਲੋਚਦੇ ਸਨ। ਦੋਂਹ ਜਣਿਆਂ—ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਇਕ ਜੱਟ— ਨੇ ਤਾਂ ਚਿਖਾ ਉਪਰ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਹ ਚਿਖਾ 'ਤੇ ਧਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਉਦਾਲੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੱਗ ਦੀ ਭੇਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀ ਲਾ ਗਈਆਂ। ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸਿੱਖ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਨਾਂ 'ਪਤਾਲਪੁਰੀ' ਹੈ।

❖ ❖ ❖

ਸੈਂਚੀ ਸੱਤਵੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੬੮੬-੧੭੧੮, ਸੰਨ ੧੬੩੦-੧੬੬੧)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

- ਜਨਮ— ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੩ (੧੯ ਮਾਘ) ਸੰਮਤ ੧੬੮੬, ਛਨਿਛਰਵਾਰ ਮੁਤਾਬਕ ੧੬ ਜਨਵਰੀ, ਸੰਨ ੧੬੩੦।
- ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ—ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ, ਕੀਰਤਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ।
- ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ— ਪਿਤਾ: ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਤੀ ਤੇ ਨੱਤੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।
- ਗੁਰਿਆਈ— ਕੀਰਤਪੁਰ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦, (੧੧ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧, ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ, ਮੁਤਾਬਕ ੮ ਮਾਰਚ, ਸੰਨ ੧੬੪੪।
- ਵਿਆਹ— ਅਨੂਪ ਸ਼ਹਿਰ (ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼) ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ (ਮਾਤਾ) ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ (ਸੁਲੱਖਣੀ) ਜੀ ਨਾਲ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੬੯੭ ਨੂੰ।
- ਸੰਤਾਨ— ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਸੰਮਤ ੧੭੦੩ ਵਿੱਚ ਤੇ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਵਿੱਚ।
- ਸੱਚ-ਖੰਡ } ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੯ (੫ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮,
ਵਾਪਸੀ } ਐਤਵਾਰ, ਮੁਤਾਬਕ ੬ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੧,
ਕੀਰਤਪੁਰ।

ਕਾਂਡ ੧

ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਜਨਮ, ਬਾਲਪਨ, ਵਿਆਹ

ਜਨਮ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ੧੩ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ* ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਸ਼ਨਿਚਰਵਾਰ ਸੀ, ਮਾਘ ਮਹੀਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਦੀ ੧੯ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਨ ੧੬੩੦ ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਜਨਵਰੀ ਦੀ ੧੬ ਤਰੀਕ ਸੀ।

ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਖਲਾਈ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਿਖਲਾਈ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਬੀਰਤਾ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਕਰਤਬ ਅਭਿਆਸ ਸਿਖਾਉਣ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪ ਸੰਤ-ਸੁਭਾਅ, ਉੱਚੀ ਆਤਮਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਦਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਸਨ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਸਰੀਰ ਦੇ ਤਕੜੇ ਬਲਵਾਨ ਅਤੇ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ ਵੀ ਸਨ। ਆਪ ਫੌਲਾਦ ਵਾਂਗ ਸਖਤ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਰਮ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ।

ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ— ਆਪ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਕੋਮਲਤਾ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੇ ਬਾਲਪਨ ਦੀ ਇਕ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਉਂਹ ਇਸ

*ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਅਨੰਤੀ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨੱਤੀ ਜੀ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ— ਇਕ ਦਿਨ ਆਪ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਟਹਿਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਯਕਾ ਯਕ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਝੁੱਲ ਪਈ। ਆਪ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸਾਰਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਹਵਾ ਨਾਲ ਖਿੰਡਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਫੁੱਲ ਟੁੱਟ ਕੇ ਭੇਂ ਉਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਪੱਤੀਆਂ ਘੱਟੇ ਵਿੱਚ ਖਿੱਲਰ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪ ਦੁਖੀ ਜਿਹੇ ਹੋ ਕੇ ਬੂਟਿਆਂ ਪਾਸ ਖੜੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਫੁੱਲ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਕਿਆ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਜਾਮੇ ਨਾਲ ਇਹ ਟੁੱਟ ਕੇ ਘੱਟੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪਏ ਨੇ। ਇਹ ਮਾੜਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ! ਫੁੱਲਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਾਨ ਹੈ। ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਰੁਲਣਾ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਸੋਚੀਂ ਪਏ ਖੜੇ ਸਨ ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੇ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਮਲ-ਚਿਤ ਤੇ ਖੁਸ਼-ਦਿਲ ਪੋਤਰੇ ਪਾਸੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮੇ ਜਿਹੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਜਾਮੇ ਨਾਲ ਅੜ ਕੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਟੁੱਟ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ :
'ਬੇਟਾ! ਜਦ ਅਜਿਹਾ ਜਾਮਾ ਪਾਈਏ ਜਿਹੜਾ ਖਿੰਡ ਕੇ ਦੂਰ ਤੀਕ ਪੁੱਜ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੋਮਲ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪੁਚਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜਾਮੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।'

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦੇ ਪੁੰਜ, ਜੁੱਧਾਂ ਤੇ ਜੇਤੂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੋਣਹਾਰ, ਸੂਰਬੀਰ, ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਜਾਂ ਵਿੱਸਰ-ਭੋਲੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਜਾਈਂ ਦੁੱਖ ਤਕਲੀਫ ਦੇਣੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਤਾਕਤ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇ ਓਨੀ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਜੁੱਮੇਵਾਰੀ

ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਘੇ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਨਾ-ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਾਦਾ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਘੁੱਟ ਕੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਤਾਣ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਿਤਾਣੇ ਹੋ ਕੇ ਵਰਤ ਕੇ ਵਿਖਾਇਆ। ਆਪ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਣ ਨੂੰ ਪਾਪ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸਲੋਕ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਉਚਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ:

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕਾ^੧ ਠਾਹਣੁ^੨ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ^੩ ॥
ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ^੪ ਦੀ ਸਿਕਾ^੫ ਹਿਆਉ^੬ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀ ਦਾ ॥

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਮਾਣਕ (ਵਡ-ਮੁੱਲੇ ਹੀਰੇ) ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣਾ (ਦੁਖਾਉਣਾ) ਪਾਪ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੀਤਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਢਾਹੋ, ਦੁਖਾਓ।

ਇਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦ ਵੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਦਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ— 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਦਰ ਜਾਂ ਮਸੀਤ ਢਾਹੁਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਤੋੜਨਾ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜਰਨ ਜਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।'

ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ :
'ਇਹ ਗੱਲ ਹੈ ਵੀ ਠੀਕ। ਢੱਠੇ ਹੋਏ ਮੰਦਰ ਤੇ ਮਸੀਤ ਦੀ ਤਾਂ ਮੁਰੰਮਤ ਜਾਂ ਮੁੜ ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਢੱਠੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।'

ਆਪ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਿਰਭੈ, ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤਰਸ, ਦਇਆ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਕੋਮਲਤਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਸੀ।

^੧ ਰਤਨ, ਲਾਲ। ^੨ ਢਾਹੁਣਾ, ਤੋੜਨਾ। ^੩ ਹੱਛਾ ਨਹੀਂ, ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ।
^੪ ਪਿਆਰਾ, ਪ੍ਰੀਤਮ। ^੫ ਚਾਹ, ਤੀਬਰ ਇੱਛਿਆ। ^੬ ਹਿਰਦਾ, ਦਿਲ।
^੭ ਢਾਹ, ਤੋੜ। ^੮ ਕਿਸੇ ਦਾ।

ਵਿਆਹ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਅਨੂਪ ਸ਼ਹਿਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬੁਲੰਦ-ਸ਼ਹਿਰ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਕਿਸ਼ਨ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ) ਕੌਰ ਜੀ ਨਾਲ ਹਾੜ ਸੁਦੀ ੩, ਸੰਮਤ ੧੬੬੭ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੂੰ 'ਸੁਲੱਖਣੀ' ਜੀ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਦੋ ਪੁੱਤ ਪੈਦਾ ਹੋਏ— ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਸੰਮਤ ੧੭੦੩ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਵਿੱਚ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਗਲਤ ਗੱਲ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਉਪਰ ਦੱਸੀ ਥਿਤ ਜਾਂ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਇਆ ਰਾਮ ਦੀਆਂ ਸੱਤਾਂ ਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਇਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਖਰੜੇ ਵਿੱਚ ਘਸੋੜ ਛੱਡੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਉਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਅੰਕ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਪਾਏ। ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਖਰੜਿਆਂ ਜਾਂ ਠਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਵਿਆਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕੋ ਵਿਆਹ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਲਿਖਤ ਹੈ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਸਾਢੇ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਘਟ ਸੀ। ਜੇ ਉਸ ਦਿਨ ਇਕ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਧੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ ਮੰਨ ਲਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਲੜਕੀ ਜੇ ਆਪ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਮਸਾਂ ਸਵਾ ਜਾਂ ਡੇਢ ਸਾਲ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਕਿਹੜੇ ਮਾਪੇ ਹਨ— ਧੋਤੇ ਜਾਂ ਪੁਤੇਤੇ— ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨੇ ਮੰਨ ਲੈਣ ?

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੨

ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੧

ਗੁਰ-ਗੱਦੀ— ਅੱਗੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀਆਂ ਜੁਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ—ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰੇ-ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪੋਤਰੇ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ।

ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੫ (੬ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ (ਮੁਤਾਬਕ ੩ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪) ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੦ (੧੧ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਮੁਤਾਬਕ ੮ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੪੪ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਕਰਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ, ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ, ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਗਾਇਆ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ।

ਨਿੱਤ ਨੇਮ— ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨਾਮ, ਦਾਨ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਦੇ ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਵਿੱਚ ਆਪ ਪੱਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਕਥਨ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਉਚਾਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਢਾਲਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ—

ਪਿਛਲੇ ਰਾਤੀ ਜਾਗਣਾ ਨਾਮੁ ਦਾਨੁ ਇਸਨਾਨੁ ਦਿੜਾਏ ।
 ਮਿੱਠਾ ਬੋਲਣ ਨਿਵ ਚਲਣੁ ਹਥੁ ਦੇ ਕੈ ਭਲਾ ਮਨਾਏ ।
 ਥੋੜਾ ਸਵਣਾ ਖਾਵਣਾ ਥੋੜਾ ਬੋਲਣੁ ਗੁਰਮਤਿ^੧ ਪਾਏ ।
 ਘਾਲਿ^੨ ਖਾਇ ਸੁਕ੍ਰਿਤ^੩ ਕਰੇ ਵੱਡਾ ਹੋਇ ਨ ਆਪੁ ਗਣਾਏ ।
 ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਗਾਵਦੇ ਰਾਤਿ ਦਿਹੈ ਨਿਤ ਚਲਿ ਚਲਿ ਜਾਏ ।
^੪ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਪਰਚਾ ਕਰੈ ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਚੈ ਮਨ ਪਰਚਾਏ ।
 ਆਸਾ ਵਿਚਿ ਨਿਰਾਸੁ ਵਲਾਏ^੫ ॥੧੫॥ (ਵਾਰ ੨੮)

ਲੰਗਰ— ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਵੱਲ ਆਪ ਨੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ । ਜੋ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਉਂਦੇ, ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦੇ, 'ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਘਰੀਂ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਤੇ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋ?' ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਸਭ ਤਾਈਂ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਕਿ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਪਿੰਡੀਂ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ: 'ਤੁਸੀਂ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇਮਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਹੇਠਾਂ ਲੰਗਰ ਤੋਰਦੇ ਹੋ? ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਨੂੰ ਘਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦੇ ਹੋ?' ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜੇ ਲੰਗਰ ਵਰਤਣ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਮੁਸਾਫਿਰ ਜਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪ ਛਕਦਾ ਹਾਂ।' ਦੂਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜਦ ਕੋਈ ਮੁਸਾਫਰ, ਸਾਧ ਸੰਤ ਜਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਪਕਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।' ਤੀਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜਦ ਕੋਈ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਵੇ, ਮੈਂ

੧ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ । ੨ ਕਮਾਈ ਕਰ ਕੇ । ੩ ਚੰਗੇ ਕੰਮ, ਨੇਕੀ ਦੇ ਕੰਮ । ੪ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਖਸ਼ੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋੜੇ । ੫ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੇ ।

ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਂਦਾ ਹਾਂ, ਫੇਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਫੇਰ ਮੁੱਠੀ ਚਾਪੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।' ਚੌਥੇ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜੀ, ਮੈਂ ਘਰ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆਂ ਦੇ ਜੋੜੇ ਝਾੜ ਕੇ ਥਾਂ ਸਿਰ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਇਹ ਗੱਲ ਛੱਡੋ । ਇਹ ਦੱਸੋ ਕਿ ਜਦ ਲੰਗਰ ਵਰਤ ਚੁੱਕੇ ਤੇ ਕੋਈ ਭੁੱਖਾ ਰਾਹੀ (ਜਾਂ ਮੁਸਾਫਰ) ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ?' ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, 'ਮਿਥੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜਾਂ ਲੰਗਰ ਵਰਤ ਚੁੱਕਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਨਹੀਂ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।'

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਲੋੜਵੰਦ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰ 'ਤੇ ਜਾਂ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਆਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਜ਼ਰੂਰ ਛਕਾਓ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਕਰੋ । ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖ ਮਿਲਣਗੇ ।

ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਥਾਵੀਂ ਚਲਾਏ ਲੰਗਰਾਂ ਲਈ ਵੀ । ਆਪ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇਗ ਚਲਾਵੇ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਲੋੜਵੰਦ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਛਕਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਯੋਗ ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਕਰੇ ।

ਫੌਜ— ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕਰ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਜੰਗ ਤਾਂ ਨਾ ਕਰਨੇ, ਅਮਨ ਸਹਿਤ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜਨਤਾ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ੨੨੦੦ ਸਵਾਰ ਸਦਾ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਰੱਖਣੇ । ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੂਰਬੀਰ ਸਵਾਰਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ-ਸੰਭਾਲ

ਤੇ ਕਸਰਤ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਾਸ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਚੁੱਬੱਚਾ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ। ਏਥੇ ਵੱਡੇ ਸਾਰੇ ਚੁੱਬੱਚੇ ਵਿੱਚ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਦਾਣਾ ਭਿਉਂ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਵਰਤਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅਨੌਖੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ— ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਾਂਗੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਤਕੜੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਸਨ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਜਿਉਂਦੇ ਫੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਜਾਨਵਰ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਬਾਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿੜੀਆ-ਘਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਦਵਾਈਖਾਨਾ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਰੋਗੀ ਤੇ ਦੁਖੀ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਅਰੋਗ ਤੇ ਸੁਖੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦੀਆਂ ਔਗੁਣ ਕੱਢ ਕੇ, ਪਾਪ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਉਚੇ-ਸੁਚੇ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਅਤੇ ਢਹਿੰਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਹੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਰੋਗੀ ਤਨਾਂ ਦੇ ਰੋਗ ਮਿਟਾਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਰੋਏ ਤੇ ਸੁਖੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਦਵਾਈਖਾਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਬੜੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਤੇ ਦੁਰਲੱਭ ਦਵਾਈਆਂ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਰੱਖੀਆਂ। ਕੋਈ ਰੋਗੀ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਦਵਾਈ ਤੇ ਖੁਰਾਕ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਆਪ ਦਾ ਦਵਾਈਖਾਨਾ ਇੰਨਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਏਥੋਂ

ਦਵਾਈਆਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਲੋਕ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਵੇਰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੁੱਤ, ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ, ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਕੀਮਾਂ ਨੇ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਜ਼ਨ ਦੀ ਹਰੜ ਤੇ ਲੌਂਗ ਦਵਾਈ ਲਈ ਤਜਵੀਜ਼ ਕੀਤੇ। ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਕਿਤਿਓਂ ਨਾ ਮਿਲੀਆਂ। ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਵਾਈਖਾਨੇ ਦੀ ਦੱਸ ਪਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਝਕਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਨਾਲ ਵੈਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਹੜੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਸਵਾਲ ਕਰਾਂ ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ ਵੀ ਕਿਥੇ ਲੱਗੇ ਹਨ? ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਕੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਭੇਜ ਹੀ ਦਿੱਤਾ।

ਬੁਰੇ ਤੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਰੀਤੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੂਜਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹਰੜ ਤੇ ਲੌਂਗਾਂ ਦੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਕ ਜਗਮੇਤੀ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੀਹ ਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇ ਦੇਣਾ, ਦਵਾਈ ਵਧੇਰੇ ਗੁਣ ਕਰੇਗੀ। ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਉਪਰ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ।

ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ— ਅੱਗੇ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੂਜਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ੨੨੦੦ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਤੇ ਤਿਆਰ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਸਵਾਰ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਜੁ ਅਚਨਚੇਤ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਪਰ ਉਂਜ ਆਪ ਅਮਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਅਮਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ ਵਿਚਕਾਰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਬਾਰੇ ਲੜਾਈ ਛਿੜੀ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਮੇਂ ਅਤੀ

ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਪਏ ਲੋੜਵੰਦ ਤੇ ਭਲੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਖਾਤਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣੀ ਪਈ, ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਢੰਗ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੱਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਵੇ ਤੇ ਸੋਟਾ ਵੀ ਬਚ ਰਹੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਵੇ; ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲਹੂ ਡੋਲ੍ਹਣਾ ਵੀ ਨਾ ਪਵੇ। ਗੱਲ ਇਉਂ ਹੋਈ : ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਫੌਜ ਲਾਈ। ਜਾਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨੱਠੇ ਜਾਂਦੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਗੋਂਦਵਾਲ ਹਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਦੱਸੀ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜੇ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਲੱਗੀ ਤੇ ਮਾਰੇ-ਮਾਰ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਦਿਨ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕ ਛੱਡੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਬਚ ਜਾਵੇ। ਸ਼ਰਨ ਆਏ ਦੁਖੀ ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨੀ ਤਾਂ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨੇਮ (ਅਸੂਲ) ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤੀ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਆਪ ਆਪਣੇ ੨੨੦੦ ਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ ਜਾ ਖੜੋਤੇ ਅਤੇ ਸਭ ਬੇੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕ ਛੱਡਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਬਚਨ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਮਨ ਵੀ ਭੰਗ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਲਹੂ ਵੀ ਨਾ ਡੁਲ੍ਹਿਆ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੩

ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੨

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੇ ਰਾਮਰਾਇ— ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕਾ ਕੇ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਕੇ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਤਖ਼ਤ ਮੱਲ ਬੈਠਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨਾਲੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਕੱਟੜ ਸ਼ਰੱਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਸਕਾਂ, ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਣਗੇ।

ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਹਿਣ ਮਗਰੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਇਹ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਜਾਣੋਂ ਉੱਕੀ ਹੀ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ। ਫੇਰ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਥੇ ਜੇ ਗੱਲ ਪੁੱਛੀ ਜਾਵੇ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚ-ਸੱਚ ਕਹਿਣੀ, ਰੋਹਬ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਝੂਠੀ ਬਣਾਉਣ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਕਰਾਮਾਤ ਨਾ ਵਿਖਾਉਣੀ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਲਟ ਨਾ ਕਹਿਣੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਜਦ ਤੀਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲ ਕਰੋਗੇ ਸਭ ਠੀਕ

ਹੋਵੇਗਾ ।

ਜਦ ਰਾਮਰਾਇ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਚੰਗਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੈਰੀ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ ? ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ : 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਮੁੱਢੋਂ ਹੀ ਇਹ ਰੀਤ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਵੀ ਸ਼ਰਨ ਆਵੇ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਦਰ ਸਭ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹੈ । ਜਦ ਬਿਪਤਾ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਤੁਹਾਡਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨੀ ਜਾ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੌੜਵੰਦ ਦੁਖੀਆ ਇਨਸਾਨ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਆਪ ਨਾਲ ਵੈਰ-ਭਾਵ ਧਾਰ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਓਥੇ ਤਾਂ ਨਾ ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਹੈ ਨਾ ਬਿਗਾਨਾ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਮੂਜਬ ਦਿੱਤਾ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਗੱਲ ਇਤਰਾਜ਼ ਯੋਗ ਨਾ ਲੱਭੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਤੁਹਾਡੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—

ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੈ ਪਈ ਕੁਮਿਆਰ ॥

ਘੜਿ ਭਾਂਡੇ ਇਟਾ ਕੀਆ ਜਲਦੀ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰ ॥

ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ ? ਕੀ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਦੀਨ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਨਹੀਂ ?

ਰਾਮਰਾਇ ਰੋਹਬ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਤੋਂ ਥਿੜਕ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ:

'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ! ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗਲਤ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ' ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ 'ਮਿਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਵੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਬੜੀ ਚਤੁਰਤਾ ਵਿਖਾਈ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਦੂਨ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਜਗੀਰ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਭੰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ, ਆਪ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ।

ਰਾਮਰਾਇ ਛਿੱਥਾ ਹੋ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚਿਆ । ਓਥੇ ਉਸ ਨੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਯਤਨ ਅਰੰਭੇ । ਉਸ ਨੇ ਧੀਰਮਲ ਨੂੰ ਵੀ ਖਤ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਗੱਦੀ ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਣ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਤੀਜੇ ਬੁਰੇ ਨਿਕਲਣਗੇ ।

ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਤੀਰੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮ-ਰਾਈਆਂ ਨਾਲ ਰੋਟੀ-ਬੇਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਰਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ ।

ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਤੇ ਲਾਇਆ । ਆਪ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈਆਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਹੀ ਜਾਂਚ ਦਸਦੇ, ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰ ਕੇ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਉਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਆਪ ਨੇ ਦੁਆਬੇ, ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵੀ ਲਾਏ : ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਨਾਮ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗੱਢੇ ਵਰਤਾਏ । ਆਪ ਦੀ ਗੁਰਿਆਈ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੀਕ ਫੈਲੀ !

ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਪੱਕਾ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਚਾਰ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਥਾਪੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੇ ਚਾਰ ਧੂਏਂ ਜਾਂ ਧੂਣੀਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਤਿੰਨ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾਂ ਕੇਂਦਰ ਹੋਰ ਥਾਪੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਧੂਇਆਂ ਜਾਂ ਧੂਣੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹਰੇਕ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਉਦਾਸੀ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਸੀ । ਉਹ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਇਹ ਸਨ :

੧) ਸੁਥਰੇਸ਼ਾਹੀ— ਇਹ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਸੀ । ਬਾਰਾਮੂਲੇ ਦੇ ਪਾਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬਰਾਮਪੁਰ ਦੇ ਇਕ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਘਰ ਸੰਮਤ ੧੬੭੨ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਾਲਕ ਦੰਦਾਂ ਸਮੇਤ ਜੰਮਿਆ । ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਸਮਝ ਕੇ ਰੂੜੀ ਉਤੇ ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ । ਉਥੇ ਪਿਆ ਇਹ ਬਾਲਕ ਕਸ਼ਮੀਰੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰੇ ਪਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਇਆ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਕਵਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੜੇ ਜਤਨ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ । ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਸੁਥਰਾ' ਰੱਖਿਆ । ਇਹ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹ ਬੜਾ ਹਸਮੁੱਖ ਸੀ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲਾਇਆ । ਇਸ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨੇ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਫਿਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਦਮ 'ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ,

ਧਰਮ ਦਾ ਬੇੜਾ ਬੰਨੇ ਲਾ' ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ।

੨) ਭਗਤ ਭਗਵਾਨੀਏ— ਸ੍ਰੀ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਭਗਵਾਨ-ਗਿਰ ਸੀ । ਉਹ ਪੂਰਬ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਨਿਆਸੀ ਮਹਾਤਮਾ ਸਨ । ਆਪ ੩੬੦ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਮੰਡਲੀ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪਹੁੰਚੇ । ਫੇਰ ਆਪ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਦੇ ਪੋਤਰੇ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦੇ ਪੜੋਤਰੇ) ਸ੍ਰੀ ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਨੂੰ ਡੇਹਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜਾ ਮਿਲੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਦਾਸੀ ਮੱਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਅਰੰਭਿਆ ਪਰ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ । ਬਾਬਾ ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਉਹ ਮੁੜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਕੀਤੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਗਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ੩੭੦ ਕੇਂਦਰ ਆਪਣੇ ਚੇਲੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਮਾਤਹਿਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ।

੩) ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬੀਏ— ਇਸ ਬਖਸ਼ਸ਼ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਸਨ । ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਸੰਗਤਾ ਜਾਂ ਸੰਗਤੀਆ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਅੰਬਮਾੜੀ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸੰਮਤ ੧੬੬੭ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ; ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਸੰਮਤ ੧੭੧੩ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਫੇਰੂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਪਾਰ ਲਈ ਫੇਰੀਂ ਪਾਉਂਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ

ਆਇਆ ਸੀ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਆਪ ਲੰਗਰ ਚਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਆਪ ਨੇ ੧੨ ਸਾਲ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਦਾ ਲੰਗਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ। ਫੇਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਦੇਸ਼ (ਕਸੂਰ, ਚੂਨੀਆ ਆਦਿ ਇਲਾਕੇ) ਦਾ ਮਸੰਦ ਥਾਪਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲਾਇਆ। ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਧ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬੀਏ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਮਸੰਦ ਨੀਅਤ ਕੀਤੇ— ਭਾਈ ਬਹਿਲੇ, ਭਾਈ ਭੁੰਦੜ, ਭਾਈ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਭਾਈ ਭਗਤੂ।

ਫੂਲਬੰਸ ਨੂੰ ਵਰ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੬੮੮ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ-ਸਰ ਦੇ ਜੰਗ ਪਿਛੋਂ ਕਾਲੇ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਫੂਲ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਮਤ ੧੭੦੩ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਛੱਟਾ ਦੋਂਦੇ ਮਹਿਰਾਜ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਥੇ ਫੂਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਸਮੇਤ ਦੀਵਾਨ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਭਾਵ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਰਦਾਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਫੂਲਕੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ— ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਤੇ ਜੀਂਦ— ਬਣੀਆਂ।

ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼— ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਤ ਨਿੱਤ ਵਧਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਜਾਰੀ। ਦੋ ਰਾਜੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਕਰ ਜਾਂ ਟਕੇ ਵਸੂਲ ਕਰਾਂਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਠਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਪਾਸ

ਇਕ ਤਾਲ ਕੰਢੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਆਏ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਗਏ। ਆਪ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਫਕੀਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਰ (ਟਕੇ) ਨਹੀਂ ਉਗਰਾਹੀਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਜੇ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਾਮ-ਧਨ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਮੱਥਾ ਧਨ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਅਗਲੇ ਜਹਾਨੇ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜਾਵੇਗਾ।'

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਉਹ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਪਏ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇ ਜਾਚਕ ਬਣੇ। ਹੋਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੋ, ਹਲੀਮੀ ਵਾਲਾ ਰਾਜ ਕਰੋ, ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਾ ਕਰੋ। ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਦੇ ਅਤੇ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣੋਗੇ, ਪਰ ਨਾਰੀ ਤੇ ਪਰ-ਧਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰੋ, ਸ਼ਰਾਬ ਨਾ ਪੀਓ, ਪਰਜਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰੋ। ਪਰਜਾ ਜੜ੍ਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਰਾਜੇ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੜ੍ਹੀਂ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਤਾਲ, ਖੂਹ, ਪੁਲ, ਪਾਠਸ਼ਾਲਾ ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹੋ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰੋ।'

ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ— ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ ਸਨ—ਰਾਮਰਾਇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ। ਰਾਮਰਾਇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਭੰਗ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਕੇ ਜਾਂ ਬਦਲਾ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਾਕਮਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਦਾਰ ਧੀਰਮਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਤੇ ਰੋਹਬ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਰੋਹਬ ਹੇਠ ਨਾ ਆਏ। ਆਪ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗਿਆ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦ ਆਪ ਨੇ ਜਾਣਿਆ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਆਦਿ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਝਾਂਸੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣੋਂ ਬਚਣਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਮਝਣਾ।

ਆਪ ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੯ (੫ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਨੂੰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿੱਚ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਨ ੧੬੬੧ ਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ੬ ਤਰੀਕ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸਤਿਲੁਜ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਾਸ 'ਪਾਤਾਲਪੁਰੀ' ਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

❦ ❦ ❦

ਸੈਂਚੀ ਅੱਠਵੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੭੧੩-੧੭੨੧, ਸੰਨ ੧੬੫੬-੧੬੬੪)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

ਜਨਮ— ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦ (੮ ਸਾਵਣ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੩, ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੫੬ ।

ਜਨਮ-ਅਸਥਾਨ—ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ, ਕੀਰਤਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ— ਪਿਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।

ਮਾਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਕਿਸ਼ਨ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ) ਜੀ ।

ਗੁਰਿਆਈ— ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੧੦ (੬ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮, ਸੋਮਵਾਰ, ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੧ । ਕੀਰਤਪੁਰ।

ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ } ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧

ਸਮਾਏ } ਬੁਧਵਾਰ, ਮੁਤਾਬਕ ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੪, ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਜਨਮ— ਅੱਠਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸਾਵਣ ਵਦੀ ੧੦, ਸੰਮਤ ੧੭੧੩, ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਜੁਲਾਈ ਸੰਨ ੧੬੫੬ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਅਸਥਾਨ 'ਸ਼ੀਸ਼ ਮਹਿਲ' ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਕਿਸ਼ਨ) ਕੌਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ ।

ਗੁਰਿਆਈ— ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਮਰਾਇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸੀ । ਉਹ ਬੜਾ ਚਲਾਕ, ਸਿਆਣਾ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ, ਨੀਤੀ-ਨਿਪੁੰਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਮਸੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਅਸਰ-ਰਸੂਖ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਉਹ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਵੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ।

ਜਦ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਤਲਬ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣੀ ਜਾਂ ਕਰਨੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਚਤੁਰਾਈ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਨਾਵਾਜ਼ਬ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਏਥੋਂ ਤੀਕ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਵੀ ਬਦਲ ਕੇ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਕਾਰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਲਾਉਣ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਜਦ ਆਪ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ

ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਜੋਤਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਜਗੋਗੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬੀ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਦੇਵੇਗੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਮਝਣਾ ਅਤੇ ਰਾਮਰਾਇ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਸ ਅਗਿਆ ਮੂਜਬ ਆਪ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕੱਤਕ ਵਦੀ ੧੦ (੬ ਕੱਤਕ) ਸੰਮਤ ੧੭੧੮ ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਅਕਤੂਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੧ ਨੂੰ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਤਾ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਕੇਵਲ ਸਵਾ ਪੰਜ ਸਾਲ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਤਾ ਦਾ ਸਭ ਕੰਮ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੋਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਆਪ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਆਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਹਰ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਭੇਜੇ।

ਰਾਮਰਾਇ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ— ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲੱਗਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਮਰਾਇ ਦਿੱਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਧੀਰਮਲ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠਾ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦ ਤੇ ਕਰਿੰਦੇ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਭੇਜੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਭ ਥਾਈਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਦਸਵੰਧ ਉਗਰਾਹ ਕੇ ਲਿਆਉਣ। ਇਹ ਮਸੰਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਕੇ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਆਪ ਹੀ ਛਕ ਛਕਾ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਕਹਿਣ : ‘ਰਾਮਰਾਇ ਸਾਡਾ ਬਣਾਇਆ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ ਨਾ।’

ਪਰ ਆਮ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਮਰਾਇ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਫਸੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸੰਦਾਂ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾ ਮੰਨਿਆ।

ਏਧਰੋਂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾ ਕੇ ਉਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਜਾ ਫਰਿਆਦੀ ਹੋਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਸ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇਗਾ, ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ : ‘ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਸੀ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਮਾਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਆਗਿਆਕਾਰ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਆਪ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਾ ਕਰੇ। ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਏਥੇ ਤਲਬ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।’

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜਾ ਚਾਲਬਾਜ਼ ਤੇ ਫਰੋਬੀ ਸੀ ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : ‘ਤੇਰੇ ਪਾਸ ਸਾਡੀ

ਦਿੱਤੀ ਜ਼ਰੀਰ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਾਹਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈਂ? ਉਹ ਵੀ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੈ, ਅੰਤ ਨੂੰ। ਪਰ ਰਾਮਰਾਇ ਆਪਣੇ ਹਠ ਉਤੇ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸੋਚਿਆ: 'ਜੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਮੇਰੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਜ਼ਰੀਰਦਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਏਧਰੋਂ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਸੌਖਾ ਫੈਲ ਸਕੇ। ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਮੁੱਠ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਡਰਾ ਧਮਕਾ ਕੇ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਰੰਗ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪੇ ਵਿੱਚ ਡਾਹ ਦਿਆਂਗੇ। ਆਪੇ ਲੜ ਮਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।' ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਸੱਦਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਾਰੇ ਇਹ ਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਸੀ- 'ਨਹਿ ਮਲੇਛ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੈ ਹੈਂ।' ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਉਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਇਹ ਸੀ, 'ਜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਰੌਲਾ ਪੁਆ ਦਿਆਂਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਭੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਘਟ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਦਾਉ ਲੱਗ ਸਕੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਨਾ ਆਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਭੜਕਾਵਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਆਕੀ ਤੇ ਬਾਗੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਮੰਗਵਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਬਾਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਵੇਰ ਮੇਰਾ ਰਾਹ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਉਹ ਡਰ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ

ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ।'

ਓਧਰੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਪਰ ਦੱਸੀ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅੱਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕੀਤੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ: 'ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੱਦਾ ਮੰਨ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਲੱਗੇ। ਕੋਈ ਹੋਰ ਢੰਗ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।' ਉਸ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੱਦੋ। ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਸੱਦਾ-ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਭੇਜਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤ ਨੇ ਵੀ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਦਾ ਗੁੰਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਭੰਨਣ ਲਈ ਆਪ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਲੀ ਆਓ।

ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚਾਰਨ ਮਗਰੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾਣੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਕਦਾਚਿਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ। ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਹਿਲਕਾਰ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਬਿਨੈ-ਪੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰੋ, ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅਤੀ ਚਾਹਵਾਨ ਹਨ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ: 'ਜਿਥੇ ਸੰਗਤ ਯਾਦ ਕਰੇਗੀ, ਓਥੇ ਅਸੀਂ ਜ਼ਰੂਰ ਪੁੱਜਾਂਗੇ।'

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰਾਹ— ਅਗਲੇ ਅਗਲੇਰੇ ਦਿਨ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਵੀ ਨਾਲ ਤੁਰੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਹੁੰਮ-ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਆਪ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ

ਅਤੇ ਸਫਰ ਬੜਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਅੰਬਾਲੇ ਪਾਸਲੇ ਪੰਜੋਖਰੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਲਕੀਰ ਭੇਂ ਉਪਰ ਖਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਇਸ ਲਕੀਰ ਨੂੰ ਨਾ ਟੱਪੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ ਮੁੜਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਤ ਪੰਜੋਖਰੇ ਠਹਿਰੇ । ਓਥੇ ਇਕ ਹੰਕਾਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਲਾਲ ਚੰਦ, ਆਪ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ : 'ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹੋ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਬਣਦੇ ਹੋ । ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਗੀਤਾ ਰਚੀ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਵਿਖਾਓ । ਨਾਲੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਦ ਲਵੋ ।'

ਹੰਕਾਰੀ ਪੰਡਤ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ-ਗਿਆਨ ਦੇ ਪੁੰਜ ਤੇ ਸਰਬ-ਕਲਾਂ ਸਮਰੱਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹਾਂ । ਵੱਡੇ ਬਣ-ਬਣ ਕੇ ਬਹਿਣਾ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਪਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤਰਾਰਥ ਤੁਸੀਂ ਫੇਰ ਕਰਿਓ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਵੇਖੋ । ਜਾਓ, ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਲੈ ਆਓ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰੇਗਾ !'

ਪੰਡਤ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜਾ ਕੇ ਛੱਜੂ ਨਾਂ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਂਮੂਰਖ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਲੈ ਆਇਆ ਜੋ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਝੀਉਰ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਛੱਜੂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਰਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਛੱਜੂ, ਤੂੰ ਹੁਣ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈਂ । ਇਸ ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਸ਼ਾਸਤਰ-ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰ ਦੇ ।' ਫੇਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਛੱਜੂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਦਾ ਸਿਰਾ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ : 'ਪੁਛੋ ਜੋ ਪੁਛਣਾ ਜੇ ।' ਪੰਡਤ

ਨੇ ਛੱਜੂ ਤੋਂ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅੱਖੇ ਤੋਂ ਅੱਖੇ ਵਾਕਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛੇ । ਛੱਜੂ ਫਟਾ-ਫਟ ਦੱਸੀ ਗਿਆ । ਲਾਲ ਚੰਦ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਟੁੱਟ ਗਿਆ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀਂ ਢਹਿ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ—ਪੜਾਓ—ਪੜਾ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਰਾਏਸੀਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿੱਚ ਕਰਾਇਆ ।* ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਓਥੇ ਆ ਕੇ ਰੋਜ਼ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੀ ਰਹੀ, ਸਤਿਸੰਗ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਘੱਲੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਭੇਜਿਆ, 'ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਕਹੋ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਆਗਿਆ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਸੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਸਬੰਧੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਹੀ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰੇ । ਮੈਨੂੰ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਗਏ ਸਨ । ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਤਿਨਾਮੁ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਤੇ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸੋਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਹੈ ।'

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ । ਜਦ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਬਾਰੇ ਰਾਮਰਾਇ ਦੇ ਦਾਹਵੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਭੇਜਿਆ— 'ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਜਾਂ ਜੱਦੀ ਮਲਕੀਅਤ ਦੀ ਸ਼ੈ ਨਹੀਂ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੇਵਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ

*ਜਿਸ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਟਿਕੇ ਸਨ, ਉਹ ਹੁਣ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਥੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਵੱਡੇ ਦੋ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਪੁੱਤਾਂ ਤੇ ਵੱਡੇ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਤੇ ਧੁਰੋਂ ਅੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਝਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤ ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਲਈ ਚੁਣਿਆ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਨੋਖੀ ਜਾਂ ਅਲੋਕਾਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਨਾਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ 'ਮਿਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ' ਹੈ, 'ਮਿਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ' ਨਹੀਂ। ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ਬਦਲ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਜਾਂ ਜਰ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਧੀਕੀ ਜਾਂ ਧੱਕਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨਹੀਂ। ਰਾਮਰਾਇ ਦਾ ਦਾਹਵਾ ਝੂਠਾ ਹੈ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਰਾਮਰਾਇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੇਇਨਸਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਪਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਮਝ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰੋ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਕ ਵਿਉਂਤ ਸੋਚੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਕਿ ਪਟਰਾਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਪਰਵਾਰ ਆਪ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਉਹ ਮਹਿਲੀਂ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਆ ਜੁੜੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਟਰਾਣੀ ਵੀ ਸੀ, ਹੋਰ ਰਾਣੀਆਂ ਵੀ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਵੀ। ਸਭ ਨੇ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਆਪ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਟਰਾਣੀ ਨੂੰ ਪਛਾਣੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : ਆਪਣੀ ਸੋਟੀ ਹਰੇਕ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰੱਖੀ 'ਇਹ ਵੀ ਪਟਰਾਣੀ ਨਹੀਂ।' ਅੰਤ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਪਟਰਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੋਟੀ ਰੱਖੀ, ਚਿਹਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਹੈ ਪਟਰਾਣੀ।' ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪ੍ਰਤਾਵੇ ਕੀਤੇ ਕਰਵਾਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਚੋਣ ਠੀਕ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : 'ਹਕੂਮਤ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਦਿਵਾ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਚੋਣ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕਰ ਗਏ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਸਾਡੇ ਵਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।'

ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣਾ— ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਵਾਕਿਆ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਪ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਚੀਚਕ (ਮਾਤਾ) ਨਿਕਲ ਆਈ। ਚੀਚਕ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਖ਼ਤ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਗਤ ਡੋਲ ਗਈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਸੱਤ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ : 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਰਾਮਰਾਇ ਇਥੇ ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਧੀਰਮਲ ਤੇ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਦਾਹਵੇਦਾਰ ਬਣੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਸਭ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬਹਿਣਗੇ, ਰਾਮ ਰੌਲਾ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ? ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਯੋਗ ਮਾਲੀ ਖੁਣੋਂ ਕੁਮਲਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਿਹਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਨੀਅਤ ਕਰ ਜਾਓ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦਾ ਲਾਇਆ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬੂਟਾ ਸਦਾ ਹਰਿਆ

ਭਰਿਆ ਰਹੇਗਾ।' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਨਰੇਲ ਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਮੰਗਵਾਏ। ਇਹ ਸ਼ੈਆਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਪਿਆਂ ਹੀ ਬਾਂਹ ਉਚੀ ਕਰ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਭੁਆਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ: 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ।' ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਕਾਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸਨ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸਾਕ ਮੂਜਬ ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਬਾਬੇ ਸਨ। ਇਹ ਨਰੇਲ ਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਨ।

ਇਹ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ ਨੂੰ ਬੁੱਧਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਲ ਦੇ ਸੰਨ ੧੬੬੪ ਦੇ ਮਾਰਚ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ੩੦ ਤਾਰੀਕ ਸੀ। ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਭੋਗਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲਾਗੇ ਆਪ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਥਾਂ ਮਗਰੋਂ 'ਬਾਲਾ ਸਾਹਿਬ' ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਿਆ। ਆਪ ਦੀ ਦੇਹ ਦੀ ਭਸਮ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਲਿਜਾਈ ਗਈ ਅਤੇ ਪਾਤਾਲਪੁਰੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਗਈ।

ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਪੌਣੇ ਕੁ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਢਾਈ ਕੁ ਸਾਲ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ।

❖ ❖ ❖

ਸੈਚੀ ਨੌਵੀਂ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੬੭੮-੧੭੩੨, ਸੰਨ ੧੬੨੧-੧੬੭੫)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

- ਜਨਮ- ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੫ (੫ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੬੭੮,
ਮੁਤਾਬਕ ੧ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੨੧ ।
- ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ- ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
- ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ- ਪਿਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ।
ਮਾਤਾ : ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ
- ਵਿਆਹ- ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਖੱਤਰੀ ਦੀ
ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ, ੧੫ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ
੧੬੮੯ ਨੂੰ ।
- ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ-ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧,
ਮੁਤਾਬਕ ੩੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੪, ਬੁੱਧਵਾਰ ਦਿੱਲੀ
ਵਿੱਚ ।
- ਗੁਰਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜੇ-ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੨੩ ਚੇਤ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੨
ਮੁਤਾਬਕ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੫ ਸੋਮਵਾਰ ਬਾਬੇ
ਬਕਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
- ਸੰਤਾਨ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ (੨੩ ਪੋਹ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩)
ਮੁਤਾਬਕ ੨੨ ਦਸੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੬੬
- ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ-ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ (ਸਾਵਣ, ੧੭੨੩ ਸੰਮਤ) ।
- ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ-ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ੫, (੧੧ ਮੱਘਰ) ਸੰਮਤ ੧੭੩੨,
ਮੁਤਾਬਕ ੧੧ ਨਵੰਬਰ ਸੰਨ ੧੬੭੫ ਵੀਰਵਾਰ, ਸੀਸ
ਰੰਜ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਦਿੱਲੀ । ਸੀਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ
ਅਨੰਦਪੁਰ ਤੇ ਧੜ ਦਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ।

ਕਾਂਡ ੧

ਜਨਮ, ਬਾਲਪਨ, ਤਿਆਗੀ, ਗੁਰਿਆਈ

ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲਪਨ- ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ
ਜਨਮ ਵੈਸਾਖ ਵਦੀ ੫ (੫ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੬੭੮, ਮੁਤਾਬਕ ੧
ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੬੨੧ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘਰ ਸ੍ਰੀ
ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ
ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ । ਆਪ ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸ੍ਰੀ
ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ)
ਵੇਖਣ ਗਏ । ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਸਾਡਾ ਇਹ
ਪੁੱਤ ਬੜਾ ਬਲੀ, ਸੂਰਬੀਰ ਤੇ ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਹੋਵੇਗਾ । ਅਸੀਂ
ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ ।'

ਆਪ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਤ-ਸਰੂਪ, ਅਡੋਲ ਚਿੱਤ, ਡੂੰਘੇ
ਵਿਚਾਰ-ਵਾਨ, ਤਿਆਗੀ, ਗੰਭੀਰ, ਦਲੇਰ ਤੇ ਨਿਰਭੈ ਸੁਭਾਅ ਦੇ
ਮਾਲਕ ਸਨ । ਆਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਕ ਰੁਚੀ ਵਧੇਰੇ ਬਲਵਾਨ ਸੀ ।
ਜਦ ਉਹ ਪੰਜਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਕਈ ਵੇਰੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾ
ਬੈਠਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿੰਨਾਂ-ਕਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਹਿੱਲਿਆ-ਜੁੱਲਿਆ ਤੇ
ਬੋਲਿਆ-ਚਾਲਿਆ ਹੀ ਨਾ ਕਰਨ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਚਿੰਤਾ ਜਿਹੀ
ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ :
'ਸਾਡੇ ਇਸ ਪੁੱਤ ਨੇ ਬੜਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਕੰਮ ਲਈ ਇਹ
ਹੁਣ ਤੋਂ ਹੀ ਤਿਆਗੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ ।'

ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਸਿਖਲਾਈ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ

ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੋਣ ਹੋਈ। ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਵੀ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਆਪ ਸੁੰਦਰ-ਜਵਾਨ, ਗੱਭਰੂ-ਬਲਵਾਨ, ਸੂਰਬੀਰ, ਵਿਦਵਾਨ, ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਣੂੰ ਬਣੇ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੬੬੧ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ, ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਵੱਡੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਵਾਕੂਰ ਤੇਗ ਵਾਹੀ, ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਚੰਗੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾਏ। ਅਨੇਕਾਂ ਵੈਰੀ ਪਾਰ ਬੁਲਾਏ ਅਤੇ ਪਿਤਾ-ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ।

ਵਿਆਹ ਤੇ ਸੰਤਾਨ— ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਨਿਵਾਸੀ ਸ੍ਰੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਖੱਤਰੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ੧੫ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੬੮੬ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਤਿਆਗ ਤੇ ਤਿਆਰੀ— ਆਪ ਦਾ ਨਿੱਜੀ ਤੇ ਘਰੇਲੀ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਸਾਦਾ, ਪੱਧਰਾ ਤੇ ਸੁਖੀ ਸੀ। ਆਪ ਦਾ ਮਨ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲਾਲਚਾਂ, ਮੋਹਾਂ, ਝਗੜਿਆਂ ਤੇ ਰਸਾਂ ਤੋਂ ਬੇਲਾਗ ਸੀ। ਆਪ ਨਿਵੇਕਲੇ ਤੇ ਅਡੋਲ-ਚਿਤ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਹਿੱਲ ਬਣਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ, ਬ੍ਰਿਤੀਆਂ ਤੇ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ

ਆਪ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰਗੱਦੀ ਲਈ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਰਤੀ ਭਰ ਰੋਸ ਜਾਂ ਅਫਸੋਸ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਿਆਲ ਨਾ ਉਪਜਿਆ ਕਿ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦ ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਲਈ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾ ਚੁਣਿਆ, ਸਗੋਂ ਖੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਓਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਰੋਸ ਜਾਂ ਅਫਸੋਸ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਮਹਿਲਾਂ (ਸੁਪਤਨੀ) ਸਮੇਤ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ, ਪਿੰਡ ਬਕਾਲੇ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਟਿਕੇ ਅਤੇ ਵੀਹ ਇੱਕੀ ਵਰ੍ਹੇ ਓਥੇ ਰਹੇ। ਓਥੇ ਆਪ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਇਕਾਂਤ, ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਟਿਕਾਉ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਭੇਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜਪ ਤਪ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਧੱਕੇ, ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਵੱਡੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਜਿੰਨਾ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਉਚਿਅਾਂ ਸੁੱਚਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਓਨਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਵਧੇਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਆਪਣੇ ਗੁਆਂਢੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ 'ਹਿੰਦ ਦੀ ਚਾਦਰ' ਬਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਤੇ

ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਉਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਾਸ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਪੂਰੇ ਉਤਰਨ ਜੋਗਾ ਬਲ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਕਾਰਜ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਤਿਆਰੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਛੇਵੇਂ ਅਤੇ ਸਤਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁਣਿਆ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਗੁਰਿਆਈ— ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੩ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੭੨੧ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਆਪ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਹੋਣਗੇ, ਆਪ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਰੇਲ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਬਾਂਹ ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ ਤਿੰਨ ਵੇਰ ਘੁਮਾਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ।' ਇਹ ਵਾਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਚੋਖੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਸਾਫ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲਣੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡਾ ਬਾਬਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਕਾਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਂਬੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਚੇ ਜੁ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਬਕਾਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸ਼ੱਕ ਜਾਂ ਰੌਲੇ-ਗੌਲੇ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਧੀਰਮਲ ਵਰਗੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਤੇ ਆਪੋ ਬਣੇ ਦਾਹਵੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ (ਮਰਜੀ) ਮੂਜਬ ਕੱਢ ਲਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰੇਕ ਆਖੇ ਕਿ ਮੈਂ ਸੋਢੀ ਬਾਬਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਬਕਾਲੇ ਮੰਜੀ ਡਾਹ ਬੈਠਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੋਖੇ ਸੋਢੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ

ਸੰਗਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਉਗਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਤਿਆਗ-ਮੂਰਤੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਬੈਠੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਜੁਟੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਬਚਨ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਉਹ ਸਾਡੇ ਜੁੰਮੇ ਲਾ ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਆਪ ਕਿਸੇ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਮਰੌਲੇ ਵਿੱਚ ਸਾਲ-ਕੁ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਆਪੋ ਬਣ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਚਾਨਣ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਾ ਠੰਢ ਪਵੇ ਤੇ ਨਾ ਧਰਵਾਸ ਆਵੇ, ਜੋ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹ, ਤਾਂਘ ਤੇ ਲੋੜ ਸੀ। ਹਰੇਕ ਸਿੱਖ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੇ! ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੋ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕਰੋ।

ਚੇਤ ਸੰਮਤ ੧੭੨੨ (ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੫) ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਲੁਥਾਣਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਬਕਾਲੇ ਪੁੱਜਾ। ਇਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਨੇੜ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਬਕਾਲੇ ਵਿੱਚ ਚੋਖੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਰਿਵਾਜ ਜੁ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁੰਦੇ, ਉਥੇ ਵੈਸਾਖੀ ਦਾ ਜੋੜ ਮੇਲਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਬਪਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲੇ ਗੁਜਰਾਤ (ਕਾਠੀਆਵਾੜ) ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਸੰਦ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਕਾਰ-ਭੇਟਾ ਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਦਸਵੰਧ ਦੀਆਂ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਬਕਾਲੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਅਨੋਖੀ ਹੀ ਝਾਕੀ ਡਿੱਠੀ। ਕਈ ਸੋਢੀ ਮੰਜੀਆਂ ਡਾਹੀ ਗੁਰੂ ਬਣ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਬਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਲੋਭ ਲਾਲਚ

ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ ਧਸੇ ਫਸੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਖਸ਼ਣ ਦਾ ਪਾਖੰਡ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਇੰਨੇ ਗੁਰੂ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ : 'ਹੇ ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਮੇਰੀ ਅਕਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਮਾਨਤ ਆਪ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਲਵੋ ਤਾਂ ਜੁ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਹੋਏ।' ਫੇਰ ਉਹ ਲੱਗਾ ਦੋ-ਦੋ ਮੁਹਰਾਂ ਹਰੇਕ 'ਗੁਰੂ' ਅੱਗੇ ਧਰ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ। ਹਰ ਕੋਈ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਦੀ ਅਸਲੀ ਰਕਮ ਦੀ ਗੱਲ ਤੀਕ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਹਰੇਕ ਆਪਣੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ, ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠੂ ਬਣੇ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪਖੰਡੀ ਤੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਦੱਸੇ। ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚਲੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਚੇਤੇ ਆਉਣ :

ਆਪਸ ਕਉ ਜੋ ਜਾਣੈ ਨੀਚਾ ॥

ਸੋਉ ਗਨੀਐ ਸਭ ਤੇ ਉਚਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੬੬)

ਆਪਸ ਕਉ ਜੋ ਭਲਾ ਕਹਾਵੈ ॥

ਤਿਸਹਿ ਭਲਾਈ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ ੨੭੮)

ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੰਜੀਆਂ ਡਾਹ ਕੇ 'ਗੁਰੂ' ਬਣੀ ਬੈਠਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ) ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬੜਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ 'ਏਥੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ?' ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਸ਼ਾਂਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸ੍ਰੀ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਪਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਨਹੀਂ।'

ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਓਥੇ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੋਰੇ ਵਿੱਚ

ਬੈਠੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਮਹਾਰਾਜ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ।' ਪਰ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪਾ ਕੇ ਬੂਹਾ ਖੁਲ੍ਹਵਾਇਆ। ਉਹ ਅੰਦਰ ਗਿਆ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਪਦਾ ਹਿਰਦਾ ਠਰ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਇਰਾਦੇ ਮੂਜਬ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਪੁੱਜਾ ਜਾਣ ਕੇ, ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਸਿੱਖਾ ! ਗੁਰੂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਦਿੱਤੀ ਹੀ ਭਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਹਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੇਵਲ ਦੋ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਇਹ ਕਿਉਂ?'

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗਦ-ਗਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਧਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉਪਰ ਸੀਸ ਧਰਿਆ। ਉਹ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਕੋਠੇ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਪੱਲਾ ਫੇਰਿਆ ਅਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਕਿਹਾ, 'ਭੁਲੀਏ ਸੰਗਤੇ, ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ ਲੱਭ ਪਿਆ ਜੇ !'

ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਹ ਹੋਕਾ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਚਾਅ ਤੇ ਖੇੜੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਨੱਸ ਤੁਰੀਆਂ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਰੇਲ ਲਿਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭੇਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ੧੪ (੨੩ ਚੇਤ) ਸੀਮਤ ੧੭੨੨, ਮੁਤਾਬਕ ੨੦ ਮਾਰਚ ਸੰਨ ੧੬੬੫ ਨੂੰ ਸੋਮਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਕਾਰ ਸੰਭਾਲੀ। ਉਂਜ ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ' ਦਾ ਬਚਨ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ ਆਪੇ ਬਣੀ ਬੈਠੇ ਗੁਰੂ ਮੰਜੀਆਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘਰੋ-ਘਰੀ ਅਰਾਮ ਨਾਲ ਬਹਿ ਗਏ। ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜਣ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ੪੪ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਸੀ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੨

ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਰਚਨਾ

ਜਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗੇ ਟਿਕਣ, ਤਾਂ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਮਨ ਈਰਖਾ ਤੇ ਕਰੋਧ ਨਾਲ ਸੜ ਉਠਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੇ ਕੁਝ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਮਸੰਦ ਸ਼ੀਂਹੇ ਨੇ, ਇਹ ਕਾਰਾ ਕਰ ਵਿਖਾਉਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਵੀਹ ਕੁ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਜਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲੀ ਮਾਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿਤ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਧੀਰਮੱਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਮਿਆਨ ਅਸਬਾਬ ਜਾ ਲੁੱਟਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੇਰ ਵੀ ਮਗਨ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਮੋਹ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਜੇ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਿਰਖ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ।

ਜਦ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਮੱਲ ਦੀ ਇਸ ਨੀਚ ਕਰਤੂਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧੀਰਮੱਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਘੇਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧੀਰਮਲ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਖੂਬ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ੀਂਹੇ ਮਸੰਦ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਲੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮਿਆਨ ਅਸਬਾਬ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਮਾਲ-ਮੱਤਾ ਵੀ

ਖੋਹ ਲਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਵੀ ਲੈ ਲਈ।

ਜਦ ਸ਼ੀਹੋ ਮਸੰਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਭੁੱਲ ਮੰਨੀ ਅਤੇ ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀ ਸਨ, ਬੁਰੇ ਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿੱਜੀ ਦੁੱਖ ਖੇਚਲ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਾ ਲੈਣਾ ਆਪ ਦਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਸ਼ੀਹੋ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਧਾਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ।

ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮੱਖਣ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਮਾਲ-ਅਸਬਾਬ ਖੋਹ ਲਿਆਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧੀਰਮੱਲ ਦੀਆਂ ਸਭੇ ਸ਼ੈਆਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਓ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਤਾਂ ਸਭ ਸ਼ੈਆਂ ਜਿਉਂ ਦੀਆਂ ਤਿਉਂ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਮੋੜੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਬੀੜ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਮਲਕੀਅਤ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੋਣ ਉਥੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰ-ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਆਪ ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਸਾਲ ਦੇ ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਸ੍ਰੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ, ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੋਂਦਵਾਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਮਾਘ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ। ਆਪ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਰੋਵਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ

ਗਏ। ਅੱਗੋਂ ਮਸੰਦਾਂ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੜ੍ਹਤ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਦਾ ਲੇਖਾ ਨਾ ਮੰਗਣ, ਜਾਂ ਇਥੇ ਹੀ ਨਾ ਆ ਟਿਕਣ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਮੁੜ ਪਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਇਕ ਬੇਰੀ ਹੇਠ ਆ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਬੜਾ ਸਾਹਿਬ' ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਆਪ ਵਾਪਸ ਬਕਾਲੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਿਥੇ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਮਾਲ-ਮੰਡੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਦਮ (ਸਾਹ ਲੈਣ ਜਾਂ ਆਰਾਮ ਕਰਨ) ਲਈ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਥਾਂ-ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ। ਇਥੋਂ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਏ। ਓਥੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਮਾਈ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਠੇ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਮਾਘ ਦੀ ਪੁੰਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਓਥੇ ਕੋਠੇ ਦਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਵੱਲੇ ਠਹਿਰ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਬਕਾਲੇ ਦੇ ਸੋਢੀ ਬਹੁਤ ਸਾੜਾ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਮਨ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜਗਤ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਬਾਬੇ ਬਕਾਲੇ ਤੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ। ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਜਲੰਧਰ) ਵਿੱਚ ਧੀਰਮੱਲ ਤੇ ਧੀਰਮੱਲੀਏ ਸੋਢੀ ਸਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾ ਟਿਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਬਕਾਲੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਬਿਆਸ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋਏ । ਜਦ ਦਰਿਆ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੋੜੀ । ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀੜ ਪੰਘੂੜੇ ਸਮੇਤ ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਇਕ ਵੱਲਾ ਰਿੱਤੇ ਥਾਂ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੀੜ ਦਰਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ ਜਾਵੇ । ਉਸ ਨੇ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ । ਬੀੜ ਦਾ ਹਾਸ਼ੀਆ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਿਲ੍ਹਾਬ ਗਿਆ । ਹੋਰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਉਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਤਕ ਧੀਰਮੱਲ ਦੀ ਔਲਾਦ ਪਾਸ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੈ ।

ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾ, ਦੁਰਗਪੁਰ, ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਆਦਿ ਨੱਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼-ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪੁੱਜੇ । ਓਥੋਂ ਦੇ ਸੋਢੀ ਅਤੇ ਧੀਰਮੱਲ ਦੇ ਬੰਦੇ ਵੀ ਔਖੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਔਖ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ । ਤਿਆਗ ਮੂਰਤ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਔਖ ਦੇਣ ਤੇ ਔਖਿਆਂ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਆਪ ਨੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਆਪ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਸਭ ਬਖੇੜਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਨੇ ਕਾਹਲੂਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰੋਂ ਪੰਜ ਕੁ ਮੀਲ ਉਤਰ ਪੱਛਮ ਉਤਲੇ ਮਾਖੇਵਾਲ ਪਿੰਡ ਦੀ ਭੋਂ ਖਰੀਦ ਦੇ ਸਾਵਣ ੧੭੨੩ ਵਿੱਚ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੇ ਪਾਸ, ਨੈਨਾ ਦੇਵੀ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਪਾਸੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਸਾਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਸਦਕਾ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨੱਗਰ ਦੀ ਰੋਣਕ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ । ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਨਾ ਛੱਡਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੱਗਰ ਉਜਾੜਨ ਦੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ

ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾ ਨਾ ਗਈ । ਓਧਰੋਂ ਧੀਰਮੱਲ ਅਤੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਟਿੱਲ ਲਾਇਆ । ਜਦ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਂਦਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਰਤਾਰ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ । ਜੇ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁੰਦਾ ਉਹੋ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ । ਉਹ ਭਲੀ ਕਰੇਗਾ ।

✽ ✽ ✽

ਕਾਂਡ ੩

ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ

ਧੀਰਮੱਲੀਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੋਢੀ ਖੁੜਬਾ ਖੁੜਬੀ ਲਾ ਛੱਡਦੇ ਸਨ ਤੇ ਨਿੱਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰ-ਦੋਖੀਆਂ ਦੀ ਨਿੱਤ ਦਿਹਾੜੀ ਦੀ ਛੇੜਖਾਨੀ ਤੇ ਖੁੜਬਾ ਖੁੜਬੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਤੇ ਕੁਝ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰੋਂ ਵੀ ਚਲੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਦਾ ਇਕ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖੀ ਅੱਗੇ ਹੈ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਥੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਦੂਜਾ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਮੌਕੇ-ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਫਿਰ ਕੇ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੀ ਸੂਝ ਚਾਹ ਅਤੇ ਸੱਤਿਆ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੌਰੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਢਾਕੇ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਆਸਾਮ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ।

੧੫ ਮੱਘਰ ਸੰਮਤ ੧੭੨੩ ਨੂੰ ਆਪ ਪ੍ਰਵਾਰ ਤੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬੋਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਮਾਲਵੇ ਵਿੱਚ ਗਏ। ਮੰਜਲੋਂ-ਮੰਜਲ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੂਲੋਵਾਲ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਏਥੋਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਹੈ, ਮਿੱਠੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਇਕ ਖੂਹ ਨੂੰ ਰਵਾਂ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵਰਤਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : 'ਇਸ ਖੂਹ ਦਾ ਜਲ ਹੁਣ ਮਿੱਠਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਹੋਰ ਖੂਹ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ ਲੱਗਣਗੇ।' ਉਸ ਖੂਹ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੀਕ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਖੂਹ' ਆਖਦੇ ਹਨ।

ਮੂਲੋਵਾਲੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਹੰਢਿਆਏ, ਸੋਹੀਵਾਲ, ਢਿਲਵਾਂ, ਅਲੀਸੋਰ, ਜੋਗਾ ਭੂਪਾਲੀ, ਖੀਵਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪ ਭਿੱਖੀ ਪੁੱਜੇ। ਭਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੇਸੂ ਨਾਂ ਦਾ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਭੇਟ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਖੁੰਡੀ ਪਈ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਕੀ ਹੈ?' ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਜੀ, ਮੈਂ ਸੁਲਤਾਨੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੀ ਸੇਵਕੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੂੰ ਹਿੰਦੂ ਹੋ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੀਰ ਨੂੰ ਪੂਜਦਾ ਹੈ?' ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਤੀਰ ਬਖਸ਼ੇ ਅਤੇ ਕਿਹਾ : 'ਜਾਹ ! ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਰਹਿਤ ਰੱਖ, ਤੂੰ ਰਾਜ ਕਰੇਂਗਾ। ਜੇ ਸਿੱਖੀ ਤਿਆਗੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਔਖਾ ਹੋਵੇਂਗਾ।' ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਭਰਾਈਆਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਹੁਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : 'ਤੂੰ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੀ ਪੂਜਾ ਛੱਡੀ ਹੈ, ਤਾਹੀਓਂ ਬੀਮਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ'। ਤੀਰ ਸੁੱਟ ਦੇ ਅਤੇ ਸਖੀ ਸਰਵਰ ਦੀ ਖੁੰਡੀ ਫੇਰ ਧਾਰ ਲੈ।' ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਦੇਸੂ ਅੜਿਆ, ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜੇ ਤੀਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਖੁੰਡੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਕੇ ਗਲ ਪਾਇਆ। ਭਰਾਈ ਨੇ ਤੀਰ ਭੰਨ

ਕੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਫੂਕ ਦਿੱਤੇ । ਭਾਣਾ ਕਰਤਾਰ ਦਾ ! ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਦੇਸੂ ਮਰ ਗਿਆ । ਫੇਰ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਪੋਤਰਾ ਸਾਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

ਭਿੱਖੀ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਖਿਆਲੇ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮੌੜ ਪਿੰਡ ਗਏ । ਦੋਹੀਂ ਥਾਈਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੁੜ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਖੂਹ ਲਵਾਏ । ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ ਜਾ ਟਿਕੇ । ਉਸ ਥਾਂ ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ-ਸਰ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਟੱਕ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਕਾਰ ਕੱਢੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਸਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ ।

ਤਲਵੰਡੀ ਸਾਬੋ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਕੋਟ ਧਰਮਪੁਰੇ ਆਦਿ ਨੱਗਰੀਂ ਗਏ, ਸਭ ਥਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਘੋੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਚੋਰ ਆਪ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਕ ਰਾਤ ਉਹ ਘੋੜੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਆ ਪਏ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਛੱਡਣ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੀਤੀ ਉਤੇ ਇੰਨਾਂ ਪਛਤਾਵਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਪਾਸ ਦੇ ਇਕ ਜੰਡ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਟਾਹਣੀ ਕੱਟ ਕੇ ਤਿੱਖੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਡ ਵਿੱਚ ਦੀ ਲੰਘਾ ਕੇ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ । ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਸੂਲੀਸਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵੱਸਣ ਤੇ ਵੱਸਣ ਦੇਣ, ਚੋਰੀ ਆਦਿ ਬਦੀਆਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ, ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਤੇ ਨਰੋਈ ਤਬਦੀਲੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ।

ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੜੀ ਬੁੜ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਔਖ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਖੂਹ ਤੇ ਤਾਲ ਲਵਾਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਬ ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ, ਸਿੱਖ, ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਲੋਕ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਜੋ ਨਕਦ ਖਰਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਆਏ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ।

ਚੱਕਰ ਲਾਉਂਦੇ, ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਅ-ਦਾਨ ਦੇ ਕੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਹੇ ਪਾਉਂਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਮਧਾਨ ਪੁੱਜੇ । ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਬੁੜ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ ਖੂਹ ਲਵਾਉਣ ਅਤੇ ਰਾਹੀ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਲਈ ਧਰਮਸਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਜ ਛੇਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ। ਭਾਈ ਰਾਮਦੇਵ ਜੋ ਲੰਗਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਛਿੜਕਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਨੇ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਇਥੇ ਵੀ ਇਹ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ । ਪਾਣੀ ਦੀ ਤੋਟ ਨਾ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ । ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਭਾਈ ਮੀਂਹਾਂ (ਮੀਂਹ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ) ਰੱਖਿਆ । ਫੇਰ ਨਗਾਰਾ, ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪੁਸ਼ਾਕ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਥਾਪਿਆ । ਉਦਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਭਾਈ ਮੀਂਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੀਂਹਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ।

ਧਮਧਾਨ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹਿਜਖ (ਟੇਕਪੁਰ) ਕੈਂਥਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਬਾਰਨੇ ਪੁੱਜੇ । ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਤਮਾਕੂ ਬੀਜਦੇ ਤੇ ਪੀਂਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ

ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਤਮਾਕੂ ਬੀਜਣ ਤੋਂ ਤੇ ਪੀਣੋਂ ਹਟਾਇਆ ।

ਬਾਰਨੇ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਆਪ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਪਹੁੰਚੇ । ਉਥੇ ਧਰਮ-ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਬਾਨੀ-ਬਦਰਪੁਰ ਗਏ । ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੂਹ ਲਾਉਣ ਲਈ ਰੁਪਇਆਂ ਦੀ ਬੈਲੀ ਦਿੱਤੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਆਪ ਜਮਨਾ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ।

ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਜਿੰਦ ਤੇ ਰੂਹ, ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਮਾਹ ਜਾਗ ਉਠਦਾ ਤੇ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਆਪ-ਹੁਦਰੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ ਉਪਜਦਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਫਨੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਸਨ । ਦੂਰੋਂ-ਦੂਰੋਂ ਲੋਕ ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਨ ਲਈ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਕਰਵਾਏ ਲੋਕ-ਭਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਖੂਹਾਂ ਅਤੇ ਤਲਾਬਾਂ ਦਾ ਲਵਾਉਣਾ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਲੋਕ ਧੜਾ ਧੜ ਸਿੱਖ ਬਣਦੇ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਡਰ ਭਾਸਿਆ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਤੇ ਆਪ-ਹੁਦਰੀਆਂ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਨਿੱਤ ਭਾਸਦਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਿ੍ਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਮਿਰਜ਼ਾ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਪੂਰਨ ਫਕੀਰ ਤੇ ਅਮਨ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹਨ, ਇਹ ਰਾਜ-ਰੋਲੇ ਦੇ ਹਾਮੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਮਾਨਤ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮਾਮਲਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਇਆ ।

❖ ❖ ❖

ਕਾਂਡ ੪

ਪੂਰਬ ਦਾ ਚੱਕਰ : ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ

ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਾਂਹ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ । ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਪ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕੜਾ ਮਾਨਕਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਉਥੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵੈਸ਼ਨੋ ਸਾਧੂ ਮਲੂਕ ਦਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣੀ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸੁਣੀ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਤੇ ਮਾਸ ਛਕਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾ ਆਇਆ ! ਉਸ ਨੇ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੋਂ ਵਰਜਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ: 'ਇਹ ਕਾਹਦੇ ਗੁਰੂ ਹਨ ਜੋ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਭੇਜ ਕੇ ਮਲੂਕ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ । ਜਦ ਉਹ ਸੰਗਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ । ਮਾਸ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਭਰਮ ਨਵਿਰਤ ਹੋ ਗਏ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ । ਆਪ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ ।

ਕੜਾ ਮਾਨਕਪੁਰ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੜ੍ਹ ਮੁਕਤਸ਼ੇਰ ਮਥਰਾ ਤੇ ਆਗਰਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ (ਪਰਾਗ ਜਾਂ ਪ੍ਰਯਾਗ) ਪੁੱਜੇ ਏਥੇ ਆਪ ਪੰਜ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਠਹਿਰੇ । ਏਥੇ ਦਰਿਆਪੁਰ ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿੱਚ 'ਬੜੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ' ਹੈ । ਪ੍ਰਯਾਗ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ (ਬਨਾਰਸ) ਗਏ । ਉਥੇ ਆਪ ਕੇਸ਼ਮ ਕਟੜੇ ਵਿਚਲੇ ਇਕ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਟਿਕੇ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਸ਼ਬਦ

ਦਾ ਕੋਠਾ' ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਥਾਂ 'ਬੜੀ ਸੰਗਤ' ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਸਸਰਾਮ ਪੁੱਜੇ ਜਿਥੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਚਾਚਾ ਫੱਗੂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸਸਰਾਮ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਯਾ ਪੁੱਜੇ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥ ਹੈ। ਏਥੇ ਧਰਮ-ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਟਨਾ ਵੱਲ ਤੁਰੇ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਰਮਨਾਸ਼ਾ ਨਾਂ ਦੀ ਨਦੀ ਆਈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸੁਭ ਕਰਮ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਅਜਿਹੇ ਭਰਮ ਤੋੜਨੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਨੇ ਨਦੀ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, 'ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਨੇਕੀ ਤੇ ਸੁਭ ਕਰਮ ਨਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।'

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਟਨੇ ਪੁੱਜੇ। ਓਥੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਭਾਈ ਜੈਤੇ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਇਕ ਮਕਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਥਾਂ ਹੁਣ ਹਰਿਮੰਦਰ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਟਨੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਏਥੇ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਤੇ ਅਸਾਮ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਮੱਘੇਰ, ਭਾਗਲਪੁਰ, ਰਾਜਮਹਿਲ, ਮਾਵਦਾ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਨੱਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਆਪ ਅਗਾਂਹ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਏ।

ਬਿਹਾਰ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰਦੇ-ਫਿਰਦੇ ਢਾਕੇ ਪੁੱਜੇ। ਇਥੇ ਆਪ ਨੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ। ਢਾਕਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕੇਂਦਰ ਜਾਂ 'ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੰਗਤ' ਸੀ। ਹੋਰਨੀਂ ਥਾਈਂ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਤੇ

ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਸੰਗਤਾਂ ਕਾਇਮ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਲਮਸਤ ਜੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨੁੱਬੇ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਚਾਲੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਥੇਬੰਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਨ੍ਹੀਂ ਸਭਨੀਂ ਥਾਈਂ ਗਏ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਜੇ ਢਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਨ ਜਦ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਪਟਨੇ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ (ਗੁਰੂ) ਗੋਬਿੰਦ (ਸਿੰਘ) ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ। ਆਪ ਨੇ ਪਟਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਨਾਂ ਇਕ ਹੁਕਮ-ਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਬਦਲੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ।

ਢਾਕੇ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ-ਲੰਮੇ ਸਫਰ ਕੀਤੇ। ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਗਾਹਿਆ ਅਤੇ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਿਲਹਟ, ਚਟਗਾਉਂ, ਸੋਨਦੀਪ, ਲਸਕਰ ਆਦਿ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਆਪ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੁਣ ਤੀਕ ਕਾਇਮ ਹਨ।

ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਉਤਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਅਸਾਮ ਵਿੱਚ ਗਏ। ਆਪ ਅਸਾਮ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜਦ ਕਿ ਰੰਗ-ਮਤੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਫਰਵਰੀ ਸੰਨ ੧੬੬੬ (ਸੰਮਤ ੧੭੨੬) ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਆ ਮਿਲਿਆ, ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਅਸਾਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਵਿਰੁੱਧ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਅੱਗੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਜ਼ੋਰ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ ਕਿ ਅਸਾਮ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ, ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਕਾਮ-ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਦੂ-ਟੂਣੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੁੱਧ ਘੱਲੀਆਂ ਸਭ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਨਾ-ਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਏਧਰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਏਧਰ ਹੀ ਮਰ-ਮੁੱਕ ਜਾਵਾਂ। ਜਾਦੂ ਟੂਣਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜ ਪੀਰ ਨਾਲ ਲਿਆਂਦੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਕਾਮ-ਰੂਪੀਆਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾਦੂ-ਟੂਣੇ ਤੋਂ ਹੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਨਾ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਰਾਜਾ ਅਸਾਮ ਤੇ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਭਈ ਏਥੋਂ ਤੀਕ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹ ਅਸਾਮ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦਾ। ਜਿਹੜੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚੋਖਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਅਬਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪ ਨੇ ਖੰਜਰ ਰੱਖਿਆ।

ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਣ 'ਤੇ ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਅਸਾਮੀ ਤੇ ਮੁਗਲਈ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਢੇ ਕੇ 'ਧੋਬੜੀ' ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਇਕ ਉਚਾ ਧੋੜ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਥਾਂ ਦਰਿਆ ਬ੍ਰਹਮ-ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਗ ਲਾਏ ਸਨ। ਉਸ ਧੋੜ੍ਹੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ।

ਅਸਾਮ ਦਾ ਰਾਜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਤੇ ਰਾਣੀ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਕੋਈ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰੋ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, 'ਦਾਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਾਤਾਰ ਤਾਂ ਆਪ ਕਰਤਾਰ ਹੈ। ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਉਸ

ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੀ ਦਾਤ ਦੇਵੇ, ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਅਰਦਾਸ ਕਬੂਲ ਹੋਵੇਗੀ।'

ਕੁਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤ ਜਨਮਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਰਤਨ ਰਾਇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਇਹ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਸਮੇਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਅਨੰਦਪੁਰ ਪੁੱਜਾ।

❧ ❧ ❧

